

Dr ADEM HANDŽIĆ

Postanak i razvitak Dervente u XVI stoljeću

Prilog istoriji naselja u Bosni

Derventa spada u ona urbana naselja u Bosni, o kojima nisu poznati ni osnovni podaci iz ranije njihove istorije. Ne zna se kada je današnja Derventa tačno utemeljena, kako je prvobitno nazivana i kakvi su je istorijski uvjeti stvorili. Tako, na primjer, nalazimo konstatacije da se Derventa prvi put spominje 1473. godine, međutim, to naselje nije bilo dobilo današnje ime još ni u prvoj polovini XVII stoljeća. Budući da se iz turskih službenih izvora mogu jasno sagledati podaci o njenom nastanku i ranom razvitku, odlučio sam da na osnovu tih izvora pružim kraći prilog tome pitanju.

Potrebno je, mislim, da se na početku daju izvjesni teritorijalno širi podaci, jer ono što želim da kažem o Derventi u tijesnoj je vezi i sa prilikama u cijelom tom području. Zbog toga ću se prethodno ukratko osvrnuti na vojno-administrativni centar tog područja, na grad Dobor i doborsku nahiju u koju je, od početka turske vlasti i stalno kasnije, spadalo derventsko područje.

I

Od utvrđenih gradova i naselja u sjeveroistočnoj Bosni grad Dobor je najkasnije potpao pod tursku vlast. Podigao ga je slavonski ban Ivan Horvat 1387. godine u vrijeme borbi hrvatskog i bosanskog plemstva protiv ugarskog kralja Sigismunda. Ubrzo ga je zauzeo Sigismund (1394), pobijedivši Horvata. Međutim, ta borba za Dobor i područja u donjem toku Bosne nastavljena je i kasnije sa naizmjeničnom srećom, sve do njegovog potpadanja pod tursku vlast. U izvorima se spominje (1401)

kao **Castrum Dobor** u Usori u kraljevoj zemlji Bosni.¹⁾ Pred potpadanje pod tursku vlast bio je, čini se, u vlasti despota Stevana Berislavića, koji je 1528. godine molio kralja Ferdinanda I da mu daruje Dobor, obećavajući da će ga braniti od Turaka.

Dobor je lociran na lijevoj obali Bosne, nasuprot Modriči. Zbog povoljnog geografskog položaja održao se gotovo dva i po decenija nakon što su pod tursku vlast bili potpali svi utvrđeni gradovi ugarske Srebreničke banovine, od koje ga je dijelila samo rijeka Bosna. Ta oblast je, kako se općenito uzima, pala pod tursku vlast 1512. godine²⁾, dok se, prema Ištvanfiju, to dogodilo tek 1520. godine.³⁾ Dobor nije pao ni poslije Mohača (1526), niti neposredno poslije Jajca (1528). Tek zauzimanjem Jajca, Turci su pokidali ugarski odbrambeni lanac na Vrbasu i do 1538. godine zaposjeli sve utvrđene gradove s desne strane Save na širokoj liniji, od Banje Luke i Doboja do Šamca i Dubice. Dobor je osvojio bosanski Gazi Husrev-beg 1536. godine, kada je u proljeće te godine, u kombinovanoj akciji sa smederevskim sandžak-begom Mehmed-begom Jahjapašićem, započeo osvajanje Slavonije.

Godinu dana ranije (1535), definitivno je bio pao i kastel Kobaš na Savi, koji postaje središte istoimene nahije i kadiluka. Tome kadiluku pripala je poslije 1536. i dohorska nahija. Zapravo, kobaškom kadiluku bila je priključena cijela oblast ranije Jajačke banovine (nahije: Vrbanja ili Kotor, Vrhorine, Zmijanje, Vinčac, Jajce, Trijebovo, Banja Luka, Vrbaški, Dobor, Kobaš, Lefča i Dubica)⁴⁾ Dobor je sa svojom nahijom, sigurno, odmah po osvojenju bio pripojen kobaškom, kao najbližem kadiluku, koji se prvi put navodi u popisu iz 1540. kada su popisane i sve njegove nahije⁵⁾. Naime, hoću da istaknem da nije postojala potreba da se dohorska nahija prvobitno pripoji brodskom (Zenica) kadiluku, kakva su mišljenja isticana. To bi bilo nelogično zbog toga što je u to vrijeme već bio osnovan u neposrednom susjedstvu kobaški kadiluk, u čijem se okviru dohorska nahija kasnije navodi. U navedenom popisu ona nije uopće spomenuta, jer je predstavljala nedavno osvojeno područje koje je imalo status vojne krajine. Isto tako je sigurno da je Kobaš stalno kasnije ostao sjedište istoimenog kadiluka, tj. nije ispravno mišljenje da je taj kadiluk u drugoj polovini XVI stoljeća promijenio svoje sjedište, da je premješten u Banju Luku, a nazivan i dalje kobaškim⁶⁾. Jer, Banja Luka je od sredine tog stoljeća — kao sjedište bosanskog sandžak-bega, a od 1580. bosanskog begler-bega — postala sjedište posebnog, banjalučkog kadiluka, dok se uporedo, kroz cijelo to stoljeće, u službenim popisima stalno navodi kobaški kadiluk⁷⁾.

1) F. Šišić, **Nekoliko isprava iz početka XV stoljeća**, Starine XXXIX, 147.

2) G. Pray, **Epistolae procerum regni Hungariae I**, 1490—1531, Požun 1806, str. 81.

3) N. Isthvanffius, **Regni Hungarici historia, VI**. Coloniae Agripinae 1685, str. 54 i 58.

4) H. Šabanović, **Bosanski pašaluk**, Naučno društvo NR BiH, Sarajevo 1959, 176—180.

5) Istanbul, Bašbakanlik Arşivi (BBA), Tapu defter (TD), No 211 (**Opširni popis bosanskog sandžaka iz 1540—42**); fo 176—186, 256—263, 288—289.

6) Up. Šabanović, isto. str. 177.

7) Up. popise: Istanbul, TD No 211 (1540); TD No 379 (1570); Ankara Tapu ve Kadastro (Katastarska uprava, Dalje: TK) TD No 477 (1600); To potvrđuje i ferman od 30. januara 1606 — Ist., BBA, **Mühimme**, knj. 77, str. 222.

Doborsku tvrđavu su u prvo vrijeme, kao uostalom i sve granične tvrđave, čuvali graničarski tvrđavski odredi, kao dnevničari (ulufedžije). Takve tvrđave i ulufedžijske posade nisu bile popisivane u spahijskim defterima nego su za ulufedžije postojali posebni popisi⁸⁾.

Istina, taj period od Dobora bio je kratak, jer je on rano dobio stalne mustahfize-timarlije, valjda pod utjecajem uspješne turske ofanzive u Slavoniji. Ipak, timari njegovih mustahfiza nisu se mogli od početka nalaziti u samoj doborskoj nahiji, kako je obično bivalo, sve dok se nisu u tome području stabilizovale privredne i demografske prilike. Već u popisu iz 1540—42. godine bila je popisana posada grada Dobora s timarima. Tada je Dobor imao 20 mustahfiza, čiji su timari novčano ukupno iznosili 31.415 akče. Sela tih timara, međutim, nalazila su se znatno južnije od Dobora, u nahiji Brodu, tj. u području današnje Zenice (Brod). Tim timarima pripadala su sela: Gračanica, Mutnica, Osojnica, Bukovica, kao i više čifluka i mezri, te varoš grada Vranduka, sve u brodskoj nahiji. Dizdar Alija imao je timar od 4.602 akče, a njegov čehaja Hubjar od 1600 akči, dok su ostali mustahfizi, kao i obično, imali timare po 1400 akči. Vjerski službenici se u njemu još ne spominju.⁹⁾

Doborska nahija se protezala zapadno od grada Dobora, zapremajući trougaoni teritorijalni oblik, čije su ishodišne tačke predstavljale: Doboje, Šamac i Dubočac na Savi. To znači da su njene granice činile rijeka Bosna od Doboja do Šamca, rijeka Sava od Šamca do Dubočca i zaobljena linija Doboje—Dubočac, tj. od Doboja na selo Cerane na Ukrini, odatle Ukračinom do utoka Vijake u Ukračinu, a dalje pravom linijom na Dubočac, obuhvatajući tako šire područje današnje Dervente. To područje je sve do 1552. godine bilo zadržalo karakter vojne krajine, tj. sve dok nisu bile završene ratne operacije u susjednoj Slavoniji, gdje su Turci osnovali dva sandžaka požeški i čazmanski (nazvan kasnije još cernički, odnosno pakrački — zbog mijenjanja njegovog sjedišta). Nekako oko te godine ono je bilo prvi put popisano u spahijski popis, koji nam se nije sačuvao. Tako, tek iz opširnog popisa, nastalog oko 1570. godine,¹⁰⁾ imamo uvid u teritorijalnu rasprostranjenost doborske nahije, u strukturu njenog stanovništva po pojedinim naseljima i u strukturu njene privrede. U tome popisu upravo nalazimo izričite spomene ranijeg popisa, baš kada se govori o naselju današnje Dervente.

Ta nahija obuhvatala je 1570. godine 20 naseljenih mjesta, kao i 10 čifluka i 4 mezre (selišta), od kojih će se (čifluka i mezri) nešto kasnije razviti još nekoliko novih sela. Zapravo, među spomenutih 20 naselja ubrojene su i neke mahale (zaseoci) navedenih naselja, kao i 3 naseljene mezre i jedan čifluk, kod kojih je bilo evidentirano nastanjeno stanovništvo. Ta naselja bila su: (navodim ih istim redom kako su u tome popisu zavedena) **Foča**, **Kotorsko**, **Sivčanica** (danas Mala i Velika Sočanica), **Lupljanica** (danas Gornja i Donja Lupljanica), **Detlak** — mahala Lupljanice (danas Gornji i Donji Detlak), **Crnač** — mahala Lupljanice (vje-

⁸⁾ Up. A. Handžić, *Prilog istoriji stranih gradova u bosanskoj i slavonskoj krajini pred kraj XVI vijeka*, GDI BiH XIII, 1962, 321—339.

⁹⁾ BBA, TD No 201 (*Sumarni defter bosanskog sandžaka iz 1540—42*) fo 113.

¹⁰⁾ BBA, TD No 415 (1570), fo 249—256.

rovatno današnje selo Crnča),¹¹⁾ **Rabtaj**-mezra (moguće današnje selo Rapčani), **Podnovje** (danas Podnovlje), **Novosel**,¹²⁾ **Lešnica** — mahala **Podnovlja**,¹³⁾ **Bukovica** — mahala Podnovlja (danas Bukovica Velika, i Bukovica Mala), **Komarovac** — mahala Podnovlja (vjerovatno današnje selo Komarica), **Gornja Ginojnica** (Gnojnica), **Jakeš**, **Ljubivča**,¹⁴⁾ **Bukovica** (očito današnja Velika i Mala Bukovica kod Doboja), **Bišnja** — mezra (naseljeno selište, 3 kuće),¹⁵⁾ **Pridol ovasi**,¹⁶⁾ zatim sela **Gornja Ukrina** i **Donja Ukrina**.¹⁷⁾

Premda je doborska nahija već sredinom XVI stoljeća mogla da izgubi čisto graničarsko obilježje, ona je, ipak, kroz cijelo to stoljeće, pa vjerovatno i kasnije, u izvjesnom smislu zadržala svoj graničarski karakter. On se ogledao u strukturi i službi naseljenog stanovništva. Već od početka turske vlasti ovo područje, kao graničarsko, bilo je dobrim dijelom naseljeno vlasima — stočarima, čija je služba u takvim područjima, tj. čuvanjem granice i rekognosciranjem u neprijateljskim područjima, već poznata.

Iz izvora nije jasno kome je feudalcu (feudalcima) pripadala doborsko područje. S obzirom na vlašku strukturu stanovništva, moralo je pripadati carskom ili sandžak-begovom hasu; najvjerovatnije tu su bili naseljeni vlasii bosanskog sandžak-bega. Od 20 navedenih naselja iz 1570. godine, 18 su naseljivali vlasii — filuridžije, dok je samo jedno selo, **Pridol ovasi** (35 kuća, od kojih 18 muslimanskih i 17 kršćanskih), i mezru **Bišnju** (3 muslimanske kuće) naseljavalo rajinsko, tj. zemljoradničko stanovništvo. Vlasii, organizovani knežinski, tj. podijeljeni po džematima, naseljavali su naročito značajnija naselja oko putne relacije kroz ovu nahiju, od Doboja do Dubočca, kao i oko doborskog grada. To stanovništvo je prije te godine bilo dobrim dijelom zahvaćeno i procesom islamizacije. Značajnija naselja bila su: 1) **Sivčanica** (danas Sočanica), 66 kuća, sa knezom i teklićem; od tih, 21 kuća bila je muslimanska; 2) **Foča**, 45 kuća, sa primićurom; od kojih, 17 kuća muslimanskih; 3) **Bukovica**

11) Nije daleko od **Ljupljanice** ni današnje selo **Cerani** na Ukrini, koje bi i po svojoj udaljenosti, kao i po ortografskoj ligaturi moglo doći u obzir.

12) Vjerovatno današnje **Novo Selo** na Bosni, sjeveroistočno od Odžaka. Postoji, međutim, i drugo istoimeno selo u ovom području, tj. **Novo Selo** na Ukrini, sjeveroistočno od Dervente.

13) Selo **Lešnica** u blizini **Podnovlja** danas nije poznato. Postoji selo **Liješće**, ali znatno sjevernije od **Podnovlja**.

14) Danas nije poznato naselje pod tim imenom.

15) **Bišnja** se kasnije (tj. u popisu iz 1600. g.) pojavljuje kao zasebno selo.

16) **Pridol ovasi** bilo je značajno selo sa 35 rojinskih domaćinstava od kojih 18 muslimanskih. Danas ne postoji selo pod tim imenom. Ali iz činjenice što je dotle već jednom polovinom postalo muslimansko, ono se moralo nalaziti negdje na putu. Zatim, imajući u vidu da se u popisu iz 1600. godine, pored navedenih naselja, pojavljuje naselje **Velika**, kao značajnije muslimansko naselje, koje je dotle već bilo preraslo u kasabicu (BBA, TD No 477, fo 306), po redoslijedu i to na istom mjestu gdje je u ranijem popisu bilo popisano **Pridol ovasi**, to se po svemu čini da prvobitno naselje pod nazivom **Pridol ovasi** (složenica noše imenice **Pridol** i turske riječi **ova** = polje, dakle Pridolsko polje) odgovara naselju pod kasnijim nazivom **Velika**.

17) Sela **Gornja** i **Donja Ukrina** također danas ne postoje. Njihova ubikocija i objašnjenja, međutim, glavni su cilj ovoga rada.

(Velika Bukovica i Mala Bukovica), 38 kuća, sa primićurom; od tih, 8 kuća muslimanskih; 4) **Podnovje** (Podnovlje), 29 kuća, sa primićurom; 1 muslimanska kuća; 5) **Kotorsko**, 25 kuća; od tih, 19 je bilo muslimanskih, i 6) **Ljupljanića** (ne računajući njene zaseoke, koji su posebno navedeni), 25 kuća, sa primićurom; od tih 4 kuće muslimanske. Ostala navedena naselja bila su sa manjim brojem domaćinstava.¹⁸⁾ Takvu strukturu stanovništva doborska nahija je imala i 1600. godine, s tom razlikom što se stanovništvo u svima naseljima povećalo, a od ranijih čifluka i mezri nastalo je i nekoliko novih sela, kao što je i proces islamizacije znatno jače zahvatio tako da su nekoliko značajnijih sela postala izrazito muslimanska.¹⁹⁾

Naseljavanje vlaha — stočara, naročito duž putnih relacija, kao stanovništva u koje su se turske vlasti više pouzdavale primijećeno je i na drugim stranama u Bosni. U isto to vrijeme takvu situaciju imamo na putnoj relaciji duž Drine, kroz zborničku i druge nahije.²⁰⁾ Što se tiče organizacione strukture, tj. knežinske organizacije vlaha, sigurno je da su u doborskoj nahiji postojale dvije knežine. Jedan knez, po imenu Juraj Vukoderović, sa teklićem Matijom, sinom Mirkše, bio je nastanjen u **Sivčanici**, koje je, kako je istaknuto, bilo i najznačajnije selo u doborskoj nahiji. Drugi, knez Đuro, bio je stanovnik sela Donje Ukraine. Tim dvjema knežinama pripadala su sva nabrojena sela u toj nahiji. Primićuri su bili nastanjeni u sljedećim selima, i to u selu **Foči**: primićur Filip, sin Andrije, u selu **Lupljanići**: primićur Vuk, sin Vukmana; u selu **Podnovju**: primićur Bogdan, sin Radka i u selu **Bukovici** (kod Doboja): primićur Ivaniš, sin Vukca. U stvari, nije jasno da li su svi nabrojani primićuri imali svoje džemate, štaviše, izričito se ne navodi ni džemat kneza Matije, kao ni džemat kneza Đure. Tako, nije moguće pouzdano utvrditi koja su sela pripadala kojem džematu, jer popis nije vršen s tog aspekta. Izričito se navodi džemat primićura Filipa sina Andrijina, za koga se zna da je bio starješina u dva sela: u Foči i Kotorsku. Džematu kneza Jurja (čiji se džemat izričito ne navodi) trebalo je da pripadaju sela: Sivčanica, Ljupljanića, mahala Detlak, mahala Crnač i naseljena mezra Rabtaj. Zatim se spominje džemat primićura Bogdana, sina Radkova, kojem su pripadala naselja: Podnovje, mezra Novosel, tri mahale (zaseoka) sela Podnovja: Lešnica, Bukovica i Komarovac, te sela: G. Ginojnica, Jakeš i Ljubivča. Nije isključeno da su navedeni vlaški džemati bili samo dijelovi jedne šire knežinske samouprave u donjem toku Bosne i Ukraine.

Izvjersne indicije upućuju da je ovdje dolaskom turske vlasti dobrim dijelom došlo i do promjene strukture stanovništva. Na to ne upućuje samo vlaška karakteristika tog stanovništva, kao i to što u vrijeme popisa iz 1570. godine to stanovništvo nije posjedovalo baštinske zemlje — tj. vrlo su rijetko bile zabilježene baštine, i to uvijek u posjedu drugih lica a ne njihovih nominalnih vlasnika — nego posebno činjenica što ima i izričitih navoda u tome popisu o dosljednosti stanovništva u izvjesnim

¹⁸⁾ BBA, TD No 415, fo 249—256.

¹⁹⁾ Ankara, TK, TD No 477, so 300—310.

²⁰⁾ Up. A. Handžić, **Zvornik u drugoj polovini XV i u XVI vijeku**, GDI BiH XVIII 1968—69, str. 146—47.

naseljima. Tako se u vezi s jednim čiflukom naseljenim sa 9 rajinskih zemljoradničkih domaćinstava izričito navodi: **Čifluk Turhana sina Ibrahimova, čuvara grada Dobora, u selu Ljubivči: zemlje izvan vlaških zemina, pripada Doboru.** Tu su zatim poimenice popisana četiri muslimanska i pet hrišćanskih domaćinstava²¹⁾ za koje je zabilježeno: **Spomenuta raja došla je iz hercegovačkog sandžaka i naselila se na čifluku; oni još nisu posjednici nikakve zemlje.**²²⁾ Iza toga su popisani prihodi s tog čifluka (lični porezi i ušrovi od žitarica), u iznosu od 302 akče godišnje. Zatim, iz defterskih podataka proizlazi da je u selima Gornjoj i Donjoj Ukrini upravo po naređenju državnih vlasti naseljen podjednak broj filuridžijskih domaćinstava, s tim da pod uslovom poreskih olakšica čuvaju prelaz preko Ukrene i osiguravaju put.²³⁾

Putna relacija kroz dobofsku nahiju, od Doboja preko Kotorškog, Velike, Gornje i Donje Ukrene na skelu Dubočac u drugoj polovini XVI stoljeća postaje vrlo frekventna, kao važan tranzitni put između Slavonije i Bosne, ali u početku i prilično nesiguran. Događale su se česte pljačke robe i ubistva trgovaca i drugih putnika na toj relaciji, a naročito na prelazu Ukrene, tj. u području sela Gornje i Donje Ukrene.

Treba znati da je potreba obezbjeđivanja puteva uslovlila stvaranje dobrog broja novih urbanih naselja. Među faktorima koji su djelovali na brz razvitak gradskih naselja mogu se posebno istaknuti sljedeća tri momenta: privredni, administrativni i komunikacioni. Ali dok je, na primjer, sjedište sandžak-bega znatno utjecalo na razvitak nekoliko značajnijih gradova, dotle su putne relacije uslovlile rađanje i razvijanje većeg broja manjih i srednjih gradskih naselja, kao karavanskih stanica. Počinjalo je podizanjem hanova i karavansaraja, kao i prvih kulturnih objekata. Komunikacije su na taj način predstavljale jedan od najjačih faktora u formiranju gradskih naselja; one su u XVI stoljeću na raznim stranama u Bosni uslovlile stvaranje znatnog broja novih i bržeg razvitka postojećih gradova. O tome procesu brojne i konkretne primjere pružaju podaci iz službenih turskih popisa toga stoljeća.

II

Najosjetljivije područje na spomenutom putu od Doboja do Dubočca predstavljala su sela **Gornja Ukrina** i **Donja Ukrina**. Nekako oko sredine XVI stoljeća kobaški kadija podnio je u vezi sa tim pitanjem predlog Porti da se odredi po 30 domaćinstava filuridžijskog (vlaškog) stanovništva koje će uz poreske olakšice čuvati derbende u dva sela koja su ležala u blizini Ukrene, u selu **Gornjoj Ukrini** i selu **Donjoj Ukrini**, tj. zbog spomenute službe plaćaće na ime filurije samo po 100 akči, umjesto 150 akči, koliko je godišnje iznosila cijela filurija. To je bilo usvojeno i provedeno, pa je zabilješka o povlaštenosti (muâfijet) tog stanovništva bila zave-

²¹⁾ Sve četiri muslimanske kuće okvalifikovane su kao **mudžered**, tj. na ime **čifta** davali su samo po 12 akči. Hrišćani su bili poimenice: Vujica, sin Vukića; Milutin, prišlac; Miladin, sin Radovana; Selak, sin Radice i Luka, prišlac.

²²⁾ BBA, TD No 415, fo 253.

²³⁾ Isto, fo 255.

dena i u prethodnom popisu bosanskog sandžaka. Ovo se razabire, kako ćemo vidjeti, iz teksta koji se nalazi u popisu iz 1570. godine.²⁴⁾ A taj prethodni popis morao se dogoditi nekako oko sredine tog stoljeća, a svakako prije 1560. godine, koji nam se, na žalost, nije sačuvao.

Postavlja se pitanje: koja su to sela Gornja i Donja Ukrina? Iz navedenih izvora proizilazi da se selo Gornja Ukrina prostiralo na području današnje Dervente. Selo **Gornja Ukrina** je, dakle, prvobitni naziv današnje Dervente, koje sredinom XVI stoljeća nije imalo više od 30 domaćinstava. Kakva je situacija ovdje bila prije navedene odredbe o dovođenju filuridžijskog stanovništva kao čuvara ovog punkta, ne znamo. Naselje pod tim imenom postojalo je tu, svakako, i ranije. U navedenom popisu (1570), popisano je bilo samo hrišćansko i muslimansko stanovništvo uz navedenu službu i povlastice, dok nekog drugog, nepovlaštenog stanovništva nije bilo. Budući da se u defteru za ovo mjesto kaže da je **mjesto nereda i izdajničko mjesto**, nije isključeno da je prvobitno stanovništvo iz Gornje Ukrine bilo i raseljeno.

Gledajući na daljnji razvitak ovog mjesta, može se zaključiti da je postojalo i naređenje od Porte lokalnim organima, tj. nadležnom kadiji i nadležnim vojnim organima u dohorskoj nahiji, da se na mjestu Gornje Ukrine podigne gradsko naselje (**kasaba**), što bi samo po sebi riješilo pitanje sigurnosti saobraćaja. To proizilazi iz činjenice što se na jednom tako ugroženom mjestu zaista ubrzo počinje radati gradsko naselje, čije embrionalne konture zapažamo već 1570. godine. Takvih slučajeva u to vrijeme nalazimo i na drugim stranama. Intencije Porte lokalnim organima rogatičkog kadiluka da u Podromaniji, na opasnom prolazu (**derbend**),²⁵⁾ ugroženom od hajduka, podignu kasabu — nalazimo zabilježeno u popisu iz 1600. godine. I zaista, jedan od vojnih zapovjednika u nahiji Borač, neki Hadži Ibrahim-aga, u kratkom vremenu, podiže na tome mjestu svoje zadužbine: džamiju, karavansaraj, nekoliko dućana i jedan mekteb.²⁶⁾ Na taj način, po višem nalogu, nikla je kasaba **Glasinac**, koja je davno nestala; njenu poblizu lokaciju nismo uspjeli da ubiciramo.²⁷⁾ Na isti način su nastala mjesta kasaba **Nova Varoš** u starom Vlahu, koju je podigao Iskender-paša; kasaba **Varcar Vakuf** (ranije selo Gornja Kloka) u nahiji Trijebavi, u jajačkom kadiluku, tj. današnji Mrkonjić Grad; kasaba **Priboj** u višegradskom kadiluku, i druga mjesta.²⁸⁾

Evo kako je carski povjerenik (popisivač bosanskog sandžaka) godine 1570. popisao naselje Gornju Ukrinu. On je na početku, u jednoj bilješki, rezimirao stanje kakvo je ovdje zatekao (što donosim u prevodu: **Veliki derbend sela Gornje Ukrine, pripada Doboru. Spomenuto selo nalazi se na javnom putu koji ide od grada Tešnja prema Požegi, ono je leglo nereda i izdajničko mjesto. Od putnika i prolaznika neki su bili**

²⁴⁾ BBA, TD No 415, fo 255.

²⁵⁾ O službi derbendžija vidjeti: Dr Aleksandar Stojanovski, **Dervendzistvo vo Makedonija**, Skopje 1974.

²⁶⁾ Ankara, TK, TD No 478, fo 198 (Opširni popis bos. sandžaka iz 1600. godine).

²⁷⁾ **Kasaba Glasinac** stradala je u vrijeme bečkog rata od haramija iz Boke Kotorske. Kasnije je sasvim opustjela, i danas je potrebno utvrditi gdje se nalazila.

²⁸⁾ Ank., TK, TD No 477, (1600), fo 332; Ank., TK, TD No 478 (1600), fo 88, 121.

ubijeni, a roba im opljačkana. Budući da se ti neredi stalno ponavljaju poslata je (ranije) predstavka sretnoj Porti da se odredi 30 domaćinstava koje će paziti i čuvati spomenuti derbend, s tim da od svake kuće umjesto ušrova i resumova daju spahiji po 100 akči. Budući da je tako bilo naređeno i tako zavedeno u ranijem popisu, to je na isti način ubilježeno kao derbend i u novom defteru.²⁹⁾ Zatim je poimenično popisano 30 navedenih hrišćanskih domaćinstava.³⁰⁾ Nakon toga popisana je poimenice muslimanski džemat od 38 domaćinstava u kojem je već bila podignuta džamija. Taj džemat zabilježen je kao **Džamijska mahala**. Među njima, svakako, bilo je i zanatlija, ali u popisu nisu isticali, isto tako nisu istaknuti ni vjerski službenici. Gotovo kod jedne trećine tog broja vidljivo je bilo hrišćansko porijeklo, naime ime oca istaknuto je **Abdullah** (božiji rob), što je redovito, u ovom periodu, krilo hrišćansko ime. Zatim su istaknuti porezi tog stanovništva. Naime, osnovni spahijski prihod od tog stanovništva bio je prihod od trga, pazara koji je održavan u okviru muslimanskog džemata, i to: **Tržni badž u spomenutom selu, izvan (ranijeg) popisa = 1.500 akči** (godišnje), kao i neki sitniji porezi, navedeni kao i kod hrišćanskog stanovništva, i to: **badi hava, prihod od kazni za sitnije prestupe, te mlađarina stanovnika muslimanskog džemata = 300 (akči)**. Zatim je istaknut ukupan spahijski prihod od hrišćanskog i muslimanskog stanovništva **ukupno = 1800 (akči)**.

U nastavku navedenog popisa na isti način popisano je i naselje **Donja Ukrina**, koje počinje gotovo identičnom uvodnom bilješkom: **Selo Donja Ukrina, mali je derbend, pripada Doboru. Spomenuto selo leži na javnom putu koji vodi od grada Tešnja prema Požegi, teško je prolazno i većina njegovih zemalja su neobrađene (mrtve), a okolica obiluje šumama; ono je leglo nereda i izdajničko mjesto. Od putnika neki su bili ubijeni a roba im opljačkana. Budući da se takvi neredi neprestano ponavljaju i kako je ranije — na upućenu predstavku sretnoj Porti: da bi 30 domaćinstava pazilo i čuvalo spomenuti derbend, pod uslovom da filuriju plaćaju po 100 akči — došla carska naredba, te tako bilo upisano u ranijem popisu, to je na opisan način zavedeno i u novom defteru. Zatim je slijedio poimenični popis tih filuridžija,³¹⁾ uz naznaku njihovih poreskih obaveza. Naime, rekapitulativno je istaknuto: **30 kuća, svaka kuća po 100, porez filurija 3000 (akči), kao i porez badi hava i mlađarina = 200; ukupno = 3.200 akči**. Sve izloženo bilo je zapisano na dvije stranice navedenog popisa (Up. faksimil).**

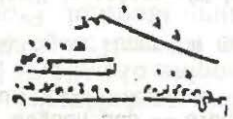
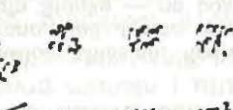
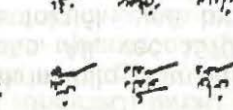
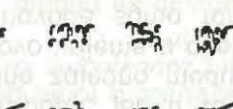
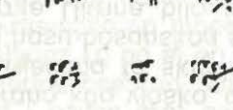
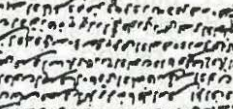
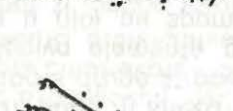
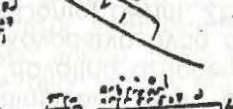
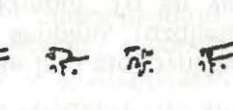
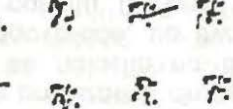
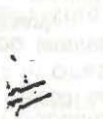
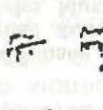
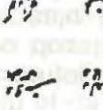
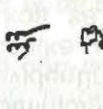
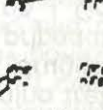
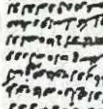
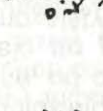
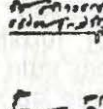
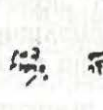
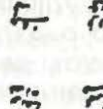
²⁹⁾ BBA, TD No 415, fo 255.

³⁰⁾ To su: »Vojin (sin) Radosava, Grubiša (s.) Milića, Milak Grubiše, Pavel Đuraja, Pervanuš Vukca, Matijaš Boroja, Nikola Radivoja, Ivaniš Boguna, Vukoj Rade, Dimitri Milorada, brat popa Bogdana, Matija Božidara, Vukoj Radaka, Juraj Božidara, Nikola Radaka, Dragojlo Radina, Martin Ložina, Dragoje Milaka, Đura Živana, Radosav Vukoja, Radosav Stepana, Tomaš Milovana, Voje Radenka, Stepan Radovana, Dragiša Pavla, Petko Đurašina, Jovan Vukmana, Radman Vukca, Đura Radenka, Martin Milaka — 30 kuća, od svake kuće po 100, resum = 3.000; badi hava (uvjetne takse) i mlađarina (pristojba naplaćivana prilikom vjenčanja) = 200 (svega = 3.200 akči)«.

³¹⁾ To su: »**knez Đuro**, Pavun Radenka, Vujica Vukoja, Pavun Petka, Vučić Radoja, Petar Radivoja, Ljubin Vojina, Cvitko Radice, Nikola Radosava, **Nesuh, sin Vukića, Džafer (s.) Vukića**, Marko Vladisava, Vujan Vladka, Nikola Radosava, Mihal

Popis naselja Gornje i Donje Ukrine u Opštini defteru bosanskog sandžaka iz 1570. godine, str. 255 i 256 (Up. bilj. 29).

<p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p>	<p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p>
--	--

Postavlja se pitanje gdje se nalazilo naselje Donja Ukrina? Naziv mu govori da se prostiralo uz Ukrinu. Kako je stvarni derbend predstavljao prelaz preko Ukline, koji je bio otežan jer je obavljan skelom, budući da mosta još nije bilo, to bi se ovo naselje trebalo protezati s druge (lijeve) strane Ukline, nasuprot Gornjoj Ukrini koje se nalazilo na uzvišenju s desne obale te rijeke. Selo Donja Ukrina odgovaraće, po svoj prilici, današnjem naselju **Omeragići**, kao najbližem naselju Derventi s lijeve strane Ukline.

Stanovništvo Gornje i Donje Ukline bilo je isto stanovništvo, filuridžijsko (vlaško), predstavljalo je jedinstvenu skupinu, razdijeljeno na spomenuta dva punkta, podijeljena rijekom Ukrinom. To se vidi otuda što se među stanovnicima Gornje Ukline spominje **brat popa Bogdana**, pisar mu ime nije ni zabilježio, jer je time bio dovoljno označen; dok je **pop Bogdan** bio nastanjen u Donjoj Ukrini. Rukovodstvo ovog stanovništva i knežinsko i duhovno, nalazilo se, dakle, u Donjoj Ukrini. Zbog toga, među stanovnicima Gornje Ukline ne nalazimo ni popa ni kneza. Ono se, ipak, po nečemu razlikovalo, ono s jedne, od onog s druge strane Ukline. Kako je Gornja Ukrina već bila počela da dobiva elemente gradskog naselja, to se porezi hrišćanskog stanovništva u njoj ne spominju kao filurija, nego se u navedenoj bilješci ističe **da daju spahiji umjesto ušrova i pristojbi po 100 akči od kuće**, iz čega se vidi da se ono tu već stabilizuje i tretira kao zemljoradnička raja, kao i to da je Gornja Ukrina tada morala da spada u timar nekog spahije. U Donjoj Ukrini, nasuprot, ističe se porez filurija i ne spominje se pri tome nikakav spahija. Iz toga se da razumjeti da je to stanovništvo fiskalno tretirano kao vlaško, a njihova filurija zamjenjivala je zapravo harač; drugim riječima ta skupina vlaha preko Ukline mogla je, najvjerovatnije, pripadati hasu bosanskog sandžakbega. Dalje, to stanovništvo Donje, kao i Gornje Ukline bilo je pravoslavne vjere. To zaključujem po spominjanju popa, jer - u to vrijeme samo pravoslavne popove nalazimo evidentirane zajedno među ostalim seoskim stanovništvom. Katoličke svećenike u ovo vrijeme u cijeloj Bosni predstavljali su uglavnom franjevci, koji se navode samo tamo gdje se spominju samostani.

I muslimansko stanovništvo u Gornjoj Ukrini bilo je u biti vlaško-filuridžijsko, i ono je odnekuda ovamo doseljeno. Ali, već 1570. godine bilo je tretirano kao gradsko, tj. tom selu je faktički već bio priznat status grada (kasabe), iako se i dalje službeno naziva selom. Naime,

---

Vladka, Vučerin Miloša, Radočina Vukmana, Miloš Milašina, Radivoj Radina, Tomáš Veselina, Đurađ Laleić, Mehmed Radovana, Bali Jusufa, Mustafa Tanrivermiša, Božidar Radice, Veli Abdulaha, Mustafa Stanka — na baštini Rajice, Vujica Mihala, Grbko Cvitka, Milovan Božidara, **Bogdan pop** — svega 30 kuća, od svake po 100 akči na ime filurije = 3.000; bad-i hava i mlađarina = 200; ukupno = 3.200 akči» (Isto fo 255).

Neka imena želio sam da posebno istaknem, te su štampana masnim slovima. To su: knez, pop i novi muslimani.

Premda je tu zapisano 31 lice, u rekapitulaciji je rečeno: 30 kuća, tj. 30 filurija (umanjenih). To dolazi otuda što su knezovi i primićuni, kao starješine vlaških džemata, bili oslobođeni filurije. Ovdje, dakle, od kneza Đure nije naplaćena filurija.

to muslimansko stanovništvo nije više plaćalo rajinski **resmi čift**, tj. nije više bilo nikome upisano kao raja. Osim toga, postojali su i drugi elementarni uvjeti da mjesto dobije takav status, tj. bila je podignuta džamija, a postojao je i sedmični pazarni dan. Zna se, naime, da su bila potrebna tri osnovna uvjeta da jedno mjesto dobije status kasabe: muslimanski džemat, glavna bogomolja (džamija, za razliku od mesdžida) i pazarni dan. Pazarni dan bio je tu tek nedavno uspostavljen, jer poreska stavka od trga nije bila zapisana u prethodnom popisu, kako je to već istaknuto, nego je uspostavljena u međuvremenu između dva popisa.

Pogledamo li danas geografsko-topografski plan i položaj današnje Dervente prepoznaćemo u njemu i konture prvobitnog naselja, kada se ono tek rađalo. Jasno je da je spomenuto muslimansko stanovništvo sela Gornje Ukrine bilo zauzelo položaj onog uzvišenja, dominantnog platoa na kojem danas postoje tri džamije. Sve tri su, kako ćemo vidjeti, bile podignute prije kraja XVI stoljeća. Hrišćansko stanovništvo, opet, koje je imalo zadatak da čuva ovaj derbend, posebno na prelazu Ukrine, bilo je, očito, naseljeno u padini i podnožju spomenutog uzvišenja. To je trebalo biti upravo tamo prema današnjem mostu. Konkretno tamo, gdje se danas prostire stara Srpska varoš.

I drugi podaci iz tog vremena omogućuju nam da shvatimo daljnji proces urbanizacije. Dok se poslije 1570. godine i muslimansko stanovništvo i hrišćanski džemat u Gornjoj Ukrini stalno povećavao, hrišćansko stanovništvo u Donjoj Ukrini, naprotiv, kao rezultat procesa islamizacije, stalno je opadalo. To naselje, po svoj prilici današnji Omeragići, brzo je mijenjalo svoj izgled i poprimalo orijentalno muslimansku fizionomiju. Početak tog procesa zapažamo i u iznesenim imenima tog stanovništva, tj. vidi se da je od 31 zabilježenog vlašskog domaćinstva (1570) već gotovo 1/4, tj. sedam domaćinstava bilo primilo islam. Na taj način iščezlo je i njegovo prvobitno ime. Na osnovu raspoloživih izvora ne možemo dalje ništa konkretnije o tome govoriti, ali je vrlo vjerovatno da je tu već rano neki lokalni zapovjednik Omer-aga podigao džamiju, po čemu je i naselje dobilo novo ime.

Postavlja se pitanje: gdje je konkretno bila podignuta prva džamija u **Gornjoj Ukrini** (Derventi) i ko je njen legator? Iz navedenih izvora, kao i popisa od 1600. godine, moglo bi se reći da nema u to sumnje da je prva podignuta džamija u Derventi današnja Gradska džamija u istoimenoj mahali. Do danas nisu bili poznati nikakvi podaci o vremenu njenog nastanka. Njen natpis nije sačuvan, kao ni bilo koji drugi podatak o tome vakufu i njenom prvobitnom osnivaču. Ipak, pošlo mi je za rukom da dobrim dijelom rasvijetlim to pitanje.

Kako je istaknuto, godine 1570. džamija i mahala nisu imenovane. O postojanju džamije znamo iz naziva **Džamijska mahala**. Ali, kako se 1600. godine prva džamija i mahala u Gornjoj Ukrini navodi kao **Mahala časne Ali-agine džamije**,³²⁾ jasno je da je tu džamiju podigao neki Ali-aga. Premda se Ali-aga tu pobliže ne određuje, bilo je dovoljno da utvrdimo njegov daljnji identitet. Pronalaženjem drugog podatka iz iste (1570) godine, spomena jedne baštine u selu Jakešu pod Doborom, tj. **baštine**

³²⁾ Ank., TK, TD No 477, fo 307.

primićura Vuka Milića u posjedu Ali-age, dizdara,³³⁾ saznajemo njegov položaj da je bio zapovjednik utvrđenog grada. Na drugom mjestu u istom izvoru nalazimo još određenije podatke, u zapisu o jednom značajnijem čifluku u istom selu gdje se kaže: **Čifluk Alije, sina Mustafina, dizdara grada Dobora, u selu Jakešu, za koji je Ali-aga u vidu ušrova sa zemlje trebalo da daje vlasniku sela 698 akči godišnje, tj. čifluk mu je bio uračunat na toliko akči, kao dio njegovog timara.**

Prateći dalje taj čifluk, utvrđujemo i druge podatke o Ali-agi. Naime, u popisu iz 1600. godine taj čifluk je zaveden: **Čifluk Alije, sina Mustafina, u posjedu Sinana i Mehmeda, sinova spomenutog Alije, u selu Jakešu koje pripada tvrđavi Doboru, zajedno sa zeminom zvanim Crkvina.³⁴⁾** Iz tog podatka jasno je da Alija nije više bio dizdar, a vjerovatno nije bio ni živ, jer se ne navodi njegov vojnički rang (**aga**), niti njegova funkcija komandanta grada (**dizdar**). To se vidi i po tome što u to vrijeme čifluk drže njegovi sinovi kao nasljednici.

Dalje, treba napomenuti da se iste godine (1570), uporedo sa dizdarom Ali-agom, u vezi sa čiflučkim posjedima u doborskoj nahiji, spominje i **dizdar Mustafa**. Naime, zabilježen je čifluk dvojice vlasnika, doslovno: **Čifluk Kurda, sina Mustafe dizdara i Mustafe sina Jakubova u selu Kotorsko, te mezra Perišić (?) kod spomenutog sela. Kurdov dio čifluka drže njegovi sinovi: Alija, Hasan i Husrev.³⁵⁾** Sada upada u oči ne samo to da je Kurd sin Mustafin, tj. Mustafe dizdara, iz čega proizilazi da je Ali-aga imao brata Kurda, nego i to da je još i njihov otac Mustafa bio **dizdar grada**. Zatim, još jedna zabilješka upotpunjuje podatke o toj porodici komandanata tvrđave Dobora. Ist egodine (1570), naime, zaveden je jedan značajniji čifluk: **Čifluk Jusufa, sina dizdarova u selu Komarovac, pripada Doboru, sa porezima od 602 akče godišnje.³⁶⁾** Očito je Jusuf bio sin dizdara Mustafe, odnosno drugi brat tadašnjeg doborskog dizdara Ali-age.

Nakon istaknutih podataka iz službenih popisa, može se, dakle, više i određenije reći o utemeljitelju prve džamije i istoimene mahole, odnosno o osnivaču Dervente kao urbanog muslimanskog naselja. **To je bio Ali-aga, dizdar grada Dobora.** Njegov otac, Mustafa-aga, bio je također dizdar istoimenog grada, a imao je najmanje trojicu sinova: Aliju, Kurda i Jusufa. Alija, koji je u toj službi naslijedio oca, morao je odranije da služi kao čuvar u istoj ili drugoj tvrđavi da postane aga mustahfiza da bi mogao da naslijedi oca i postane dizdar. Ali-agina braća Kurd i Jusuf, budući da su posjedovali značajne čifluke u istoj nahiji, kao i Ali-aga, najvjerovatnije su bili članovi posade istog grada. Dalje, Ali-agin brat Kurd imao je trojicu sinova: Aliju, Hasana i Husreva, koji su naslijedili oca na čifluku u selu Kotorsko. Sam Ali-aga bio je svojim posjedima vezan za selo Jakeš, podno samog Dobora. Na njegovom čifluku naslijedili su ga sinovi: Sinan i Alija, koji su i 1600. godine bili živi, ali se ne vidi da je koji od njih naslijedio oca u funkciji dizdara.

³³⁾ BBA, TD No 415, fo 251.

³⁴⁾ Ank., TK, TD No 477, fo 307.

³⁵⁾ TD No 415, fo 252.

³⁶⁾ Isto.

U posljednje tri decenije XVI stoljeća promet na toj putnoj relaciji sve je više utjecao ne samo na dalji razvitak sela Gornje Ukline nego su na tome putu nicala i druga urbana naselja. Tako su se prije 1600. godine u dobojskoj nahiji bile razvile još tri karavanske postaje u manje kasabice sa trgovom, kulturnim ustanovama i hanovima. To su bile: **Kotorsko, Velika i Dubočac**.³⁷⁾ Na njih se ovdje ne možemo osvrutati. Međutim, razvitak svakog od tih naselja zasluživao bi i posebnu obradu, jer su ta mjesta kroz cijelo vrijeme, dok je ta putna relacija bila tako frekventna, tj. sve do bečkog rata (1683—1699) imala veći privredni značaj.

Kako je veliki značaj imala ta komunikaciona magistrala i ujedno kakvu je važnost imao derbendžijski punkt današnje Dervente, tj. **selo Gornja Ukrina**, kako se to mjesto još i početkom XVII vijeka naziva, najrječitije govore sultanski fermi o derbendžijskoj službi tih stanovnika, njihovim dužnostima i fiskalnim povlasticama. Cijeli jedan istorijat sadržan je bio u nekoliko fermana izdatih o tome derbendu između sredine 1575. i početka 1606. godine.

Osjetno poboljšanje na tome putu bilo je postignuto izgradnjom mosta na Ukrini, između sela Gornje i Donje Ukline, ukratko, mosta u području današnje Dervente. To se dogodilo nešto prije 2. augusta 1575. godine kada se taj most u izvorima prvi put spominje. Nema sumnje u to da je riječ o mostu koji je premošćivao Ukrinu na jednom od dva mjesta, tj. o dva danas postojeća mosta u Derventi. Evo sadržaja (prevod) jednog fermana zavedenog u tzv. Mühimme defterima od 30. januara 1606. godine, upućenog kobaškom kadiji, o koji sadrži i ranije odredbe o tome pitanju: **Zapovjed kobaškom kadiji!** Još je ranije kobaški kadija podnio predstavku o tome kako je nužno da se tačno odrede derbendžije i ćupridžije na derbendu i mostu u području sela Velike i Male Ukline. Na javnom putu koji vodi iz Bosne, Klisa i Zvornika prema graničnim sandžacima Budima i Temišvara, a u blizini skele Dubočca na rijeci Savi nalazi se derbend i ujedno u blizini iste skele nalazi se most preko rijeke Ukline. Kako nisu tačno određene derbendžije i ćupridžije, to su putnici pri prolazu tuda imali mnogo poteškoća i velikih nevolja. Budući da su na tome bile nužne derbendžije i ćupridžije, to stanovnici sela Velike i Male Ukline, koja pripadaju ovome kadiluku, čuvaju i obezbjeđuju spomenuti derbend. A kako su još spomenuti most sagradili vlastitim sredstvima i kako ga sami po potrebi i popravljaju, te kako oni potpuno ispunjavaju svoju poresku obavezu, u smislu kako je zavedeno u carskom defteru, tj. u potpunosti daju određenom pobiraču (spahiji) po 100 akči godišnje, to je zamoljena uzvišena carska zapovijed o tome da ti stanovnici, pod uvjetom da vrše te službe, budu oslobođeni i oprosteni od: crnih kuluka,³⁸⁾ čerahorluka, tekalifi örfije i od službi prema sandžak-begu.

Kada je stigla predstavka i predlog o tome da ti stanovnici budu oslobođeni od crnih kuluka i čerahorluka, to je izdata sljedeća naredba: dokle god stanovnici spomenutih sela na opisani način čuvaju i obezbjeđuju spomenuti derbend i dokle god spomenuti most — koji su oni sami po-

³⁷⁾ Ank., TK, TD No 477, fo 301, 307—310.

— digli — budu vlastitim sredstvima popravljali kada nastane potreba da se popravi, tako da njihovoj službi ne bude prigovora, i dokle god oni određenom pobiraču u potpunosti daju svoje poreze onako kako je to zavedeno u defteru bosanskog sandžaka (po 100 akči od kuće), to su oni — nakon ispunjavanja svega toga — oslobođeni i oprošteni od crnih kuluka, čerahorluka, tekalifi örfiye i od službi prema sandžak-begu. Spomenuti stanovnici neka se — bez osobitog povoda i razloga — ničim ne uznemiruju! Tako je glasila izvišena carska zapovijed datirana 24. rebī'a II 983 (= 3. augusta 1575), koja im je bila izdata.

Sada povodom sretnog mog carstva džulusa (= promjena na prijestolu; ustoličenje) imenovani su dostavili tu naredbu i zamolili da se ona obnovi, pa naređujem sljedeće: kada ova zapovijed stigne, treba (kadijo) da se osvjedočiš da su stanovnici spomenutih sela na opisani način zapisani u defteru tog vilajeta kao derbendžije i ćupridžije, da svoje obavezne službe obavljaju na taj način da im nema prigovora, da je vršenje te njihove službe potrebno i važno, te ukoliko nije bila izdata neka suprotna naredba koja bi promijenila ili preinačila to stanje, onda neka se postupi u smislu ranije izdate moje časne zapovijedi i da nipošto ne dozvolite ništa suprotno njoj. Budući da je javljeno da je carska mal-defterhana (= ministarstvo finansija) 8. zilhidže 1013 godine (= 24. IV 1605) izdala takvu svoju zapovijed i budući da se moli moja carska naredba da se po toj zapovijedi ima da postupa; to naređujem sljedeće: uvjerite se da navedeni stanovnici zaista vrše spomenutu svoju derbendžijsku službu i postupite na opisani način prema mojoj časnoj zapovijedi koju je izdala mal-defterhana. Suprotno njoj ne smiju se ti stanovnici kasnije ničim da uznemiruju.³⁸⁾

³⁸⁾ Ist. BBA, Mühimme, knj. 77, str. 222, od 21. ramazana 1014 (30. januar 1606). U vezi sa istaknutim povlasticama, tj. oslobođenjem tog filuridžijskog stanovništva od taksativno nabrojanih radnih obaveza za državu potrebno je, mislim, izvjesno objašnjenje. Te obaveze istaknute u ovom fermanu: crni kuluk, čerahorluk i tekalifi örfiye, noime, nešto drugačije su zavedene u defteru iz 1600. godine. Tu se one navode: tekalifi örfiye, avarizi divaniye i čerahorluk. Dakle, kada se spominje crni kuluk ne spominje se avarizi divaniye i obratno, iz čega proizilazi da su to dva sinonimna naziva.

Crni kuluk (dosl. pevod tur. *kara kulluk*) — što znači = teški fizički radovi, teške robote, kuluci — nije razjašnjen u poznatoj literaturi. Razjašnjeni su izvanredni državni nameti pod nazivom avarizi divaniye, koji se ispoljavali u radnom ili naturalnom vidu, tj. u obavezi stanovništva jednog kraja da popravlja puteve, mostove i da pomaže kod opravke utvrđenih gradova, te da na putovima kuda prolazi vojska i predstavnici vlasti obezbijedi hranu i konak (Up. A. Sućeska, *Promjene u sistemu izvanrednog oporezivanja u Turskoj u XVII vijeku i pojava nameta tekalif-i šakka*, POF X—XI (1960—61), 75—112; Isti, *Die Entwicklung der Besteuerung durch die Avâriz-i divaniye und die Tekâlîf-i örfiye im osmanischen Reich während des 17. und 18. Jahrhunderts*, Südostforschungen, Band XXVII, München 1968, pp. 89—130). Naziv *kara kulluk*, međutim nije istican.

Dalje, premda su se obično u ranom periodu svi izvanredni državni nameti izražavali zajedničkim nazivom avarizi divaniye ve tekalif-i örfiye (dosl. = divanski nameti i običajni tereti) iz naših izvora se vidi da su se nameti pod nazivom tekalif-i örfiye (običajni tereti) razlikovali od prvih. Tu je, očito postojala izvjesna diferencija. Gledajući na izvorni naziv, oni su predstavljali državne namete u jednom kraju koji su već običajem bili ustaljeni.

Prvo, o formalnoj strani tog izvora. Kako se vidi, prezentirana naredba (**ferman**) sadrži zapravo tri datuma, U njoj se najprije reprodukuje sadržaj fermans od 2. augusta 1575, zatim se sadržaj tog fermans povodom promjene na prijestolu, po običaju, obnavlja 24. aprila 1605. godine. Procedura oko provođenja u djelo te naredbe napokon je završena 6. januara 1606. kada je zapovjed o sankcionisanju i primjeni tog fermans izdata kobaškom kadiji i kao kopija fermans zavedena tog dana u **Mühimme defter**. Dalje, vidi se da postupak oko obnove fermans nije započeo odmah po ustoličenju novog sultana, tj. Ahmeda I, sina Mehmeda III (1603—1617), odnosno nije taj postupak bio okončan do 24. aprila 1605. godine.

Ovaj ferman je sadržajan i značajan. Njime se sa službene strane još jače ukazuje na važnost ove putne magistrale. Proizilazi da su se u njoj prije nastupanja granice dohorske nahije sjedinjavali putovi iz tri sandžaka. Put iz kliškog sandžaka vjerovatno je dolinom Lašve izlazio na put koji je vodio iz Sarajeva dolinom Bosne. A kod grada Doboja je na taj put izlazio i put koji je dolinom Spreče vodio iz Zvornika. Prema tome, urbano izrastanje Gornje Ukriane, kao i drugih naselja i postaja na ovom putu, bila je nužna posljedica takve putne frekvencije kroz dohorsku nahiju.

Premda je — prema navedenom fermanu — kobaški kadija obavijestio Portu, i to vjerovatno još početkom 1575. godine, o podignutom mostu i o tome da još nisu bile tačno određene derbendžije i ćupridžije, mi znamo iz ranije izloženih podataka koje sadrži popis bosanskog sandžaka od 1570. da su derbendžije tog derbenda bile tačno određene i nominalno upisane, kao i njihove priznate poreske povlastice zbog te službe. Spomenutom kadijinom predstavkom i predlogom željelo se ukazati da ovdje nije riječ samo o derbendžijskoj službi nego je svrha da se istakne zasluga stanovništva što je na Ukriani vlastitim sredstvima podiglo most i što se obavezalo da će ga čuvati i popravljati, tj. željelo se ukazati na važnost još jedne službe, ćupridžijske koju su podjednako vršili stanovnici **sela Velike i Male Ukriane**, kako se sada ta sela nazivaju.³⁹⁾ To jest, ranije nije bila uzeta u obzir ćupridžijska služba koju je to stanovništvo bilo istom preuzelo, pa je kadija tražio ferman koji će to sankcionisati i to stanovništvo osloboditi i drugih obaveza osim onih koje je ono do tada imalo.

Selo Gornja Ukrina je prije kraja XVI stoljeća bilo već dostiglo takav stepen urbanog razvitka da su se već bile ukazale konture današnjeg građevnog razvitka Dervente. Muslimanski kulturni objekti, koji i danas po-

---

Čerahorluk je termin koji je označavao radnu obavezu, službu hrišćanskog stanovništva, posebno seoskih zanatlija: zidari, dunderi i drugi, na izgradnji i popravljaju utvrđenih gradova, na gradnji i popravljaju mostova i putova, a obavljali su i druge poslove. Za tu službu obično su dobivali po 2 akče dnevno i bili su oslobođeni državnih nameta (Up. I. H. Uzunčarišili, **Osmanli Tarihi II**, Ankara, str. 562; H. Sabanović (prevod:), **Evljija Čelebi — putopis**, Sarajevo, 1967, 594).

³⁹⁾ To je došla otuda što se ranije (1570) derbend u Gornjoj Ukriani nazivao **veliki derbend**, a onaj u Donjoj **mali derbend**. tako se sada i sama naselja nazivaju po toj karakteristici njihovih derbenda: **selo Velika Ukrina** i **selo Mala Ukrina**.

stoje, bili su već podignuti, razvila se čaršija, a mjesto se topografski proširilo. I pored toga, ono je u službenim izvorima nazivano samo selo Gornja Ukrina; tako ga je zapisao i popisivač bosanskog sandžaka 1600. godine. Ipak, on u toku istog tog popisa, kada je riječ o erarnim stočnim ispašama Gornje Ukline, naziva to naselje i **kasabom**. U stvari, to naselje je popisivač i zatekao kao **selo**, ali ga u toku samog popisa naziva i kasabom, što bi značilo da je Gornjoj Ukrini tek tim popisom fiskalno-pravno bio priznat status **kasabe**.

Prilikom popisa 1600. godine popisivač je rezimirano unio poreske povlastice ovog derbendžijskog stanovništva Gornje i Donje Ukline sadržane u fermanu koji je ranije prezentiran. Tu se najprije ponavlja ono što je bilo zapisano 1570. godine, a zatim se ističu odredbe donesene poslije te, a prije 1600. godine. Evo tog defterskog teksta u prevodu:

Veliki derbend sela Gornje Ukline (Ispuštajući ovdje nekoliko re-daka teksta u kojem se ponavlja tekst iz 1570. godine nastavlja se sljedeće:) **Spomenuto selo je teško prohodno mjesto. Njegovo stanovništvo je preuzelo na sebe obavezu da čuva i štiti putnike i njihovu imovinu, kao i da čuva i vlastitim sredstvima popravlja most na rijeci Ukrini. Zbog toga je bilo potpuno oslobođeno od poreza tekalifi örfiye, avarizi divaniye³⁸⁾ i čerahluka i o tome mu je izdata carska zapovijed. To (čuvanje derbenda i podizanje mosta) pokazalo se vrlo korisno i za skelu Dubočac na Savi. Zbog toga će (to stanovništvo) davati gospodaru zemlje (tog mjesta) samo po 100 akči od kuće godišnje na ime filurije. Među tim stanovništvom ima i onih koji su došli sa strane; oni nisu nikome upisani kao raja; neki se bave zanatstvom i nemaju nikakve zemlje. To hajmansko stanovništvo (privremeno nastanjeno) davaće gospodaru zemlje 600 akči godišnje na ime pristojbe hajmane. Zbog spomenutih službi to je stanovništvo — kao muslimanski džemat tako i hrišćanska raja — nakon udovoljavanja rečenoj obavezi (100 akči od kuće) oslobođeno od poreza: tekalifi örfiye, čerahluka i avarizi divaniye i tako je upisano u novi carski defter.⁴⁰⁾**

Filuridžijsko derbendžijsko stanovništvo u Gornjoj Ukrini do tada se bilo povećalo, od ranijih 30 na 43 kuće. Ono je uglavnom bilo hrišćansko; samo su tri domaćinstva bila muslimanska.⁴¹⁾ Većinom je imalo baštinske zemlje; naime, samo 11 kuća nije imalo baštine. Među tim nebaštinskim domaćinstvima bio je i pop Mileša. Očito, bio se ovamo preselio iz Donje Ukline, gdje je ranije bio nastanjen, dok su u ovome popisu tamo više ne spominje.

Urbani razvitak naselja. Muslimansko stanovništvo se od ranijeg popisa bilo znatno povećalo. Do 1600. godine u Gornjoj Ukrini bile su se već razvile tri mahale, a u svakoj su bile podignute kultne usanove (džamije, odnosno mesdžidi). Dok je 1570. naselje brojalo samo 38 muslimanskih kuća, sada je taj broj iznosio 172 kuće. Mahale su, kao i obično, bile nazvane po kulturnim ustanovama, odnosno po imenima njihovih utemeljivača:

⁴⁰⁾ Ank., TK, TD No 477, fo 307.

⁴¹⁾ Sva ta tri domaćinstva imala su baštinske zemlje; to su: baština Mustafe, sina Mehmedova; baština Velije, sina Džaferova i baština Đurke prišlaca, u posjedu Hasana, sina Alijina.

۱۲۲

۱۲۲	۱۲۳	۱۲۴	۱۲۵	۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰
۱۲۲	۱۲۳	۱۲۴	۱۲۵	۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰

۱۲۳

۱۲۳	۱۲۴	۱۲۵	۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰
۱۲۳	۱۲۴	۱۲۵	۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰

۱۲۴

۱۲۴	۱۲۵	۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰
۱۲۴	۱۲۵	۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰

۱۲۵

۱۲۵	۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰
۱۲۵	۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰

۱۲۵

۱۲۵	۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰
۱۲۵	۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰

۱۲۶

۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰
۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰

۱۲۶

۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰
۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰

۱۲۷

۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰
۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰

۱۲۷

۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰
۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰

۱۲۸

۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰
۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰

۱۲۸

۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰
۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰

۱۲۹

۱۲۹	۱۳۰
۱۲۹	۱۳۰

۱۲۹

۱۲۹	۱۳۰
۱۲۹	۱۳۰

۱۳۰

۱۳۰
۱۳۰

۱۳۰

۱۳۰
۱۳۰

۱۳۱

۱۳۱
۱۳۱

Popis naselja Gornje Ukline (početak) u Opširnom defteru bosanskog sandzaka iz 1600. godine (Up. bilj. 40).

1) **Mahala časne Ali-agine džamije**, brojala je 91 kuću. U defteru je to stanovništvo navedeno poimenično. Navešću ovdje samo ubilježena zanatlijska domaćinstva, kao i ona koja su vršila nku službu. Ona sama daju uvid u privrednu i društvenu strukturu naselja. To su: Mehmed, sin Alijin, hatib (propovjednik); Bedruddin, sin Ahmedov, mu'arrif;⁴²⁾ Mustafa, mujezin; Balija, s. Jusufov, trgovac; Husein, janjičar; Husan, hajat (krojač); Ferhad s. Jusufov, aga; Sefer, čilinger (bravar, klinčar); Mustafa, hajat; Sulejman, telal; Mustafa, ćurčija; Kurd, kasap.

2) **Mahala mesdžida Alije pisara** imala je 46 kuća. — Od tih su bili: Omer-halifa, imam; Džafer, s. Mehmedov, mujezin; Hasan, aga; Mustafa, hajat; Mezd, čizmedžija; Omer, trgovac; Veliija, sarač; Memija, čizmedžija; Durak, trgovac; Muharem, aga.

3) **Mahala mesdžida havadže Ibrahima**. Ona je bila tek formirana nešto prije 1600. godine, jer je tada za nju zabilježeno: **nanovo nastala** (hâdis). Brojala je 35 kuća. Među njima su bili: Ahmed-halifa, imam; Hasan, mujezin; Husein, trgovac; Jusuf, seroda (zapovjednik ode); Alija, nedžar (graditelj); Mumin, ćurčija; Sefer, azap (azapi = vrsta vojske sa službom na rijekama i u pograničnim tvrđavama).

Na taj način je G. Ukrina do 1600. godine bila dostigla broj od ukupno 215 kuća. Na tome nivou ona je predstavljala naselje koje se u poređenju sa naseljima s desne strane Bosne, sa kasabama Donjom Tuzlom, Gornjom Tuzlom i Gračanicom, dostiglo urbani razvitak koji je, s obzirom na broj kuća, upravo upola odgovarao razvitku tih kasaba; broj kuća se u njima kretao između 430 i 500 kuća.

Nema sumnje u to da navedene tri džamije i mahale odgovaraju današnjim trima džamijama i mahalama u Derventi. One, istina, ne nose svoja prvobitna imena, nego se nazivaju: 1) Gradska džamija, 2) Gornjomahalska džamija i 3) Donjomahalska džamija. Isto tako njihova današnja arhitektura teško da je i kod jedne prvobitna. Također, originalni natpisi nisu ni na jednoj sačuvani, kao što nisu sačuvane ni zakladne povelje (vakufname) njihovih osnivača. Međutim, nema nikakve sumnje u podudarnost spomenutih službenih podataka iz 1600. godine sa današnjim faktičnim stanjem, tj. sa brojem muslimanskih kulturnih objekata u današnjoj Derventi.

Kako je već istaknuto, Gradska džamija, po svom centralnom položaju u odnosu na druge dvije i s obzirom na njen dominantni i centralni položaj u čaršiji, kao i s obzirom na činjenicu što je ona i svojom arhitekturom najznačajnija, mora da odgovara **Džamiji Ali-age**, dizdara doboorskog grada, koju je podigao nešto prije 1570. godine. Druge dvije, ona u **Gornjoj** i ona u **Donjoj mahali** podignute su, dakle, poslije te a prije 1600. godine. Po starini druga bogomolja bila je **Mesdžid katiba Alije**. Njena mahala po svojoj razvijenosti, dolazila je također na drugo mjesto. Ona će, po svoj prilici, odgovarati današnjoj džamiji u Gornjoj mahali. Samo se je na toj džamiji sačuvao natpis, ali ne o njenom utemeljenju

⁴²⁾ Mu'arrif = džamijski službenik koji obavlja službu dovadžije, tj. on petkom pred molitvu glasno upućuje molitve za dušu utemeljitelja džamije (vakifa), kao i molitve za dobro i dug život vladara zemlje. Takvu službu imale su samo glavne džamije.

nego o jednom poznijem popravku. Ostale dvije džamije, međutim, nemaju ni takvog natpisa. Ostaje još **Mesdžid havadže Ibrahima**, koji bi odgovarao današnjoj džamiji u Donjoj mahali.

O prvom vakifu, **Ali-agi**, već je ranije govoreno. Za njega se opravdano može reći da je utemeljitelj ne samo prve džamije nego da je udario temelje današnjoj Derventi kao urbanom naselju. O drugoj dvojici vakifa izvori ne daju nikakve podatke. Samo, po pisarskoj službi Alije, osnivača mesdžida, moglo bi se naslućivati da je katib Alija više bio vezan za Dubočac nego za Gornju Ukrinu. Jer, u Dubočcu je — kao značajnoj skeli na Savi — postojala neka vrsta carine, pa su tu postojale službe nazira i pisara. Na to bi ukazivala i činjenica što je katib Alija 1600. godine posjedovao jedan značajniji zemin s protivne, tj. lijeve strane Ukline, u selu Donjoj Ukrini — dakle prema Dubočcu⁴³. Međutim, o trećem utemeljivaču džamije (mesdžida), Ibrahimu-hodži, ne možemo za sada ni toliko reći.

Iako se zakladne povelje spomenutih bogomolja nisu sačuvala, moguće je, ipak, nešto o njima reći na osnovu izvjesnih podataka u našim popisima. Pouzdano se može reći da su sve tri spomenute džamije, odnosno njihovi vakufi, bili u početku bazirani na pokretnom imetku. Za njihovo izdržavanje, naime, bio je zavještano samo gotov novac. U našem izvoru zabilježene su svote zavještanog novca za svaku od tih bogomolja. Najviše je za svoju džamiju zavještao **dizdar Ali-aga, iznos od 33.000 akči**. Od tog iznosa isplaćivane su plaće (dnevnice) službenicima tog vakufa, a navode se slijedeći službenici: imam, hatib, mujezin, mu'arrif i mutevelija (upravitelj).⁴⁴ **Katib Alija** je zavještao 28.000 akči. Samo je on bio dotle podigao i 6 dućana i zavještao ih. Međutim, godišnja zakupnina od svih 6 iznosila je godišnje svega 60 akči. Dakle, ukupan **iznos 28.060, akči**, od čega su plaćani službenici: hatib, imam i mujezin.⁴⁵ I na kraju, **Ibrahim hodža** je zavještao samo **1.300 akči**. Sve službe je u njegovom mesdžidu vršio imam, tj. službu imamsku i mujezinsku, i imao je dnevnicu 4 akče.⁴⁶)

Od kada je Gornja Ukrina dobila naziv Derventa ne možemo pouzdano reći: čini se da tek u periodu između dva tursko-austrijska rata — tj. od Požarevačkog (1718) do Beogradskog mira (1739), u kojem je međuvremenu ovo područje bilo u vlasti Austrije — apelativno značenje **derbenda** dobija značenje i upotrebu vlastitog imena kao **Derbent**. Tako se, koliko znamo, prvi put sretamo sa nazivom **Derbent**, tek u austrijskim izvorima iz spomenutog vremena. **Derbent** se tu spominje kao ut-

⁴³) TK, TD No 477, fo 309.

⁴⁴) Službe imama i hatiba 1600. godine vršila je jedna osoba. To je bio Mehmed, s. Alijin, a imao je dnevnicu od 6 akči. Dnevnicu mujezina iznosila je 3, mu'arrifa 1 i mutevelije 1 akču — TD, TD No 477, fo 303.

⁴⁵) Dnevnica hatiba i imama (zajedno) iznosila je 4 akče i mujezina 2,5 akča. Zabilježeno su tu još dvojica službenika, recitatori Kur'ana, i to: **yâsin hân** i **'ašere hân**, svaki po 1 akču dnevno. Samo oni su isplaćivani iz vakufa nekog **Hadži Šahmana**, i to uvjetovano je bilo da obadvije te službe obavlja imam te džamije. A to znači da je ista osoba vršila 4 službe u toj džamiji i za sve imola dnevnicu od 6 akči. Te godine bio je to imam Omer-halifa -- TK, TD No 477, fo 308.

⁴⁶) TK, TD No 477, fo 308.

vrđenje (palanka).⁴⁷⁾ Palanka je, međutim, morala da nastane još krajem XVI stoljeća. Njeni zidovi su obuhvatali centralni dio muslimanskog naselja zajedno sa džamijom dizdara Ali-age.

Na kraju, potrebno je još kraće se osvrnuti na selo **Donju Ukraju**. Kako se vidjelo, još prije 1570. godine bio je tu započeo proces islamizacije, premda je to naselje bilo naseljeno kompaktnom skupinom vlašskog filuridžijskog stanovništva. Kako je ranije istaknuto, te godine je od ukupno 31 domaćinstva postojalo sedam kuća novih muslimana, tj. gotovo 25%. Taj proces nastavljen je i dalje, a uz to stanovništvo se brojno nije povećavalo. Tako je ubrzo došlo do brojnog preovlađivanja muslimanskog stanovništva. Do 1600. godine broj kuća ostao je isti, 30 kuća, dakle ono je u toku posljednjih 30 godina stagniralo. Ipak naselje je tada izgledalo sasvim drugačije. Sve zemlje postale su baštinske, tj. sve su kuće imale baštinske zemlje. Od 30 kuća, 12 kuća bile su muslimanske.⁴⁸⁾ Zatim, dvije hrišćanske baštine držali su muslimani.⁴⁹⁾ Isto tako, postojala su tu i dva, muslimanska zemina.⁵⁰⁾ Na taj način je to naselje većom polovicom bilo postalo muslimansko. Ono je i dalje ostalo derbendžijsko, čuvalo je derbend i popravljalo most, te plaćalo od kuće po 100 akči filurije, a bilo je oslobođeno od drugih daća.

Proces raslojavanja ranijeg kompaktnog vlašskog naselja bio je vidljiv i u tome što tu više nisu bili nastanjeni ni knez ni pop. Dok papa 1600. g. nalazimo kao stanovnika Gornje Ukrajine, dotle se sjedište kneza ovdje gubi. Očito je da se između 1570. i 1600. g. sve više ustaljivalo i povećavalo derbendžijsko filuridžijsko naselje s desne strane Ukrajine, u Gornjoj Ukrajini, dok se takvo naselje polagano gubilo iz Donje Ukrajine. Donja Ukrajina se razvijala u još jednu karavansku postaju, dakle, kao muslimansko naselje, na ovoj putnoj relaciji. Svi podaci govore o tome da će Donja Ukrajina odgovarati današnjem muslimanskom naselju Omeragići, koje leži s lijeve strane Ukrajine, nasuprot Derventi, kao njeno pregrađe.

47) Up. G. Bodenstern, **Povijest naselja u Posavini god. 1718—1739**, GZM XX, 1908, str. 97—8. Naselje se tu naziva kao **Festung Derbent**. Tu stoji (prevod): »Od Doboja prema rijeci Savi nalazi se utvrđenje **Derbent**, koje je doduše još odranije poznato, ali je u posljednje vrijeme popravljeno i utvrđeno. Ono je prilično obezbijedeno artiljerijom; zapovjednik mu je kapetan (Ober Capitain). Utvrđenje ima predgrađe od 300 kuća u kojima je nastanjena i posada. Oko njega su mnoga sela naseljena pretežno hrišćanima, zatim muslimanima (Türken). Oдавде до rijeke Bosne ima dva sata dobrog hoda«.

48) To su: baština Kurda, sina Muradova, u posjedu Jovana, s. Lukina; baština Alije, s. Velijina, u posjedu Memije, s. Huseinova; baština Huseina, s. Mustafina, u posjedu njegovog sina Kurda; baština Memije, s. Balijina, u posjedu Hasana, s. Seferova; baština Huseina, s. Mustafina, u posjedu njegovog sina Halila; baština Velije, s. Mehmedova, u vlastitom posjedu; baština Alije, s. Mustafina u vlastitom posjedu; baština Timurhana, s. Dervišova u posjedu Velije, s. Džaferova; baština Duraka, s. Ilijasova, u posjedu Timura; baština Huseina, s. Abdulahova, u posjedu Osmana Mehmedova; baština Timurhana, s. Mustafina u vlastitom posjedu; baština Mehmeda, s. Nesuhova u vlastitom posjedu.

49) Baština Jovana, s. Radivojeva u posjedu Jahije, s. Alijina; baština Ivana, s. Drgoja, u posjedu Oruča, s. Durgutova.

50) To su: »**zemin Mehmeda Čelebije**, sina Ahmeda hodže. To su njihove u Donjoj Ukrajini i u Maljačkoj, koje imenovani uživa, kao i zemlje koje je oživio vlastitim krčenjem. Daje odsjekom godišnje 20 akči; i »**zemin Alije Katiba**. To su zemlje na osnovu kadijinog hudžeta kupljene od Kamere, kćeri Pervanove i od Ise, s. Ilijasova. Daje godišnje 30 akči« — TK, TD Do 477, fo 309.

S U M M A R Y

The Origin and the Development of Derventa in the Sixteenth Century

by dr ADEM HANDŽIĆ

This contribution is written on the basis of original Turkish archives materials. Very little has been known about the origin of Derventa up to now. Gornja Ukrina (The Upper Ukrina) later Derventa was first founded as an urban colony and was developed in the second half of the sixteenth century. Its foundation and development was conditioned exclusively by economic-communication moments. When Turks finally conquered Slavonia (1552) heavily travelled roads began to pass through the territory of Dobor which now belongs to today's Derventa district. The territory of Dobor was counted among average territories; it comprised about 20 settled places. At that time it was mainly settled by shepherd population (so called Vlachs) It also had its headman. The road crossed the river Ukrina just between up to then villages Gornja and Donja Ukrina (Upper and Lower Ukrina).

The village called Gornja Ukrina (Upper Ukrina) was an insecure crossing. Robberies and killing of passengers were very frequent there. Because of that Gornja Ukrina as well as Donja Ukrina (situated on the left of the river) became **derbend** which had to be guarded, and its inhabitants who were in charge of the security of communication got fiscal privileges and became *derbendžije*.

From the end of the seventh decade of the sixteenth century Gornja Ukrina was beginning to gain the elements of a town. The first mosque was built, a weekly fair was established.

The first mosque in Gornja Ukrina was built by the commander of the neighbouring town Dobor, Ali-aga, some time before 1570. There was also a square there. Ali-aga thus became the founder of today's Derventa.

In the last two decades of that century other two mosques were built there. The bridge over Ukrina was also built. Gornja Ukrina reached the number of 215 houses (till 1600) and was counted among less town colonies in Bosnia.

Till the first half of the seventeenth century the place bore the name of Gornja Ukrina. It was only in Austrian records, beginning from 1718 that the common name *derbend* began to be used as a proper name. In this way Gornja Ukrina got the name Derventa. It was in the seventeenth century.